
UDK 1 Žderić A.
Izvorni znanstveni članak
Primljeno: 11. X. 2010.

SERAFIN HRKAĆ
Filozofski fakultet Sveučilišta u Mostaru

TRACTATUS DE SCIENTIA MORALI **Lectoris philosophiae** **p. Antonii Xderich a Vinkovac**

Sažetak

Istaknuti kulturni djelatnik XVIII. stoljeća fra Antun Žderić predavao je filozofiju na franjevačkome filozofskom učilištu u Slavonskome Brodu te je izrađivao vlastita skripta koja je diktirao studentima. Njegova su nam predavanja sačuvana u dvama velikim rukopisima. Jedan se nalazi u knjižnici franjevačkoga samostana u Kraljevoj Sutjesci, a drugi u franjevačkome samostanu u Iloku. U ovome se radu donosi tekst što se nalazi u drugome dijelu iločkoga rukopisa na stranicama koje nisu paginirane, od 108. do 120. stranice. Njegov je sadržaj: 1) Zadnji traktat četvrtoga dijela filozofije: O moralnom znanju; 2) O ljudskoj sreći; 3) Prvo pitanje: Što je i u čemu se sastoji ljudska sreća?; 4) Upit: Može li netko u ovozemaljskome životu biti nazvan sretnim? 5) Pitanje drugo: Što je ljudski čin i u čemu se sastoji njegova dobrota ili zloća?; 6) Pitanje treće i posljednje: Što je i kolikostruka je moralna krepost općenito? 7) Upit: Koliko je subjektivnih dijelova razboritosti?; 8) Zadnji upit: Što je sramežljivost, a što prijateljstvo?

Ključne riječi: *fra Antun Žderić, moralno znanje, moralni čin, razboritost, sreća, dobrota, zloća, sramežljivost, prijateljstvo.*

Predgovor

Franjevac Antun Žderić rođen je u Vinkovcima u prvome desetljeću XVIII. stoljeća. Umro je u Staroj Gradiški 3. travnja 1739. Ispit za lektora (profesora) filozofije položio je na franjevačkome generalnom učilištu prvoga reda (*studium generale primae classis*) u Budimu pod mentorstvom fra Petra Karapandžića iz Goranaca kod Mostara.¹ Predavao je na filozofskome učilištu (*Studium philosophiae*) u Brodu na Savi (Slavonski Brod), utemeljenome 1710., a dokinutome 1783. godine odlukom Josipa Drugoga koji je, osnivanjem centralnih seminarija za dijecezanske i redovničke studente, zabranio daljnji rad svih dotadašnjih provincijskih učilišta.² Na katedri filozofije u Brodu naslijedio je godine 1735. fra Blaža Šimića³ i održao kroz filozofijski trijenij (koliko je tada trajao studij filozofije) predavanja iz svih filozofskih traktata predviđenih po ondašnjemu planu i programu, kako općega crkvenoga i franjevačkoga zakonodavstva tako i provincijskih konstitucija o školstvu. Po ondašnjim uzusima lektori su mogli slijediti udžbenike nekoga odobrenog autora (Mastrius, Hennius...) ili sami izraditi vlastite sastavke i diktirati ih (*lector*) studentima. Žderić se odlučio za ovu drugu mogućnost, što je redovito uključivalo i daljnje osobno napredovanje, tj. polaganje ispita i za lektora teologije.

Žderićeva su nam predavanja sačuvana u dvama velikim manuskriptima. Jedan se rukopis nalazi u knjižnici franjevačkoga samostana u Kraljevoj Sutjesci⁴ i sadrži traktate *Summulae*⁵ i *Logica maior*⁶, a drugi u

1 Usp. S. HRKAĆ, „Manuskript fra Petra Karapandžića *Logica*“, *Mostariensia*, br. 1, Mostar, 1994., str. 50-55.

2 Usp. E. HOŠKO, „Franjevačka visoka filozofska škola u Slavonskom Brodu“, *Nova et vetera*, XXVII, Sarajevo, 1977., II, str. 69-98; P. CVEKAN, *Franjevci u Brodu*, Slavonski Brod, 1984., str. 148-150.

3 Usp. S. HRKAĆ, „Introductio in universam Aristotelis philosophiam Dubrovčanina Blaža Šimića“, *Prilozi za istraživanje hrvatske filozofske baštine*, 31-32, Zagreb, 1990., str. 211-217.

4 Usp. S. HRKAĆ, „Cursus triennalis universae philosophiae Aristotelico-Scotisticae, auctore p. Antonio Xderich“, *Prilozi*, 29-30, Zagreb, 1989., str. 193-199.

5 Usp. S. HRKAĆ, „Summulae sive logica parva p. Antonii Xderich“, *Prilozi*, 57-58, Zagreb, 2003., str. 303-386.

6 „Logica maior“ objavljena je u drugome dijelu moje doktorske disertacije *Izlaganje o univerzalijama u djelu Antuna Žderića Enchyridion in universam aristotelico-scoticam philosophiam*, Mostar, 1998., II, str. 1-373.

franjevačkome samostanu u Iloku i sadrži: *Tractatus in octo libros Physicorum*, *Tractatus brevis in libros Aristotelis De mirabili mundo coelique machina*,⁷ *Tractatus De ortu et interritu seu de generatione et corruptione*, *Tractatus in libros De anima*, *Disputationes in Physicam transnaturalem – Metaphysicam*,⁸ *Tractatus unicus De Deo uno in essentia*, *Tractatus secundus De incarnata Dei sapientia*, *Tractatus tertius De angelorum substantia*, *Tractatus ultimus in quartam partem philosophiae De scientia morali*, *Disputatio unica: De felicitate humana*.

Tekst što ga ovdje donosimo nalazi se u drugome dijelu iločkoga manuskripta na stranicama koje nisu paginirane, od 108. do 120. stranice. Sadržaj je ovoga kratkog filozofskog traktata:

- *Tractatus ultimus in quartam partem philosophiae: De scientia morali* (108) – Zadnji traktat četvrtoga dijela filozofije: O moralnom znanju
- *Disputatio unica: De felicitate humana* (108) – O ljudskoj sreći
- *Quaestio prima: Quid sit et in quo consistat felicitas humana?* (108) – Prvo pitanje: Što je i u čemu se sastoji ljudska sreća?
- *Quaeres: Utrum aliquis in hac vita possit dici beatus?* (113) – Upit: Može li netko u ovozemaljskome životu biti nazvan sretnim?
- *Quaestio secunda: Quid sit actus humanus et in quo consistat eius bonitas aut malitia?* (114) – Pitanje drugo: Što je ljudski čin i u čemu se sastoji njegova dobrota ili zloća?
- *Quaestio tertia et ultima: Quid et quotuplex sit virtus moralis in genere?* (116) – Pitanje treće i posljednje: Što je i kolikostruka je moralna krepost općenito?
- *Quaeres: Quotnam sint partes subiectivae prudentiae?* (117) – Upit: Koliko je subjektivnih dijelova razboritosti?
- *Quaeres ultimo: Quid sit verecundia, et amicitia?* (120) – Zadnji upit: Što je sramežljivost, a što prijateljstvo?

7 Usp. S. HRKAĆ, „*Tractatus brevis in libros Aristotelis De mirabili Mundo Coelique machina* p. Antonii Xderich a Vincovacz“, *Prilozi*, 59-60, Zagreb, 2004., str. 175-235.

8 Usp. S. HRKAĆ, „*Metaphysica* p. Antonii Xderich“, *Prilozi*, 53-54, Zagreb, 2001., str. 231-285.

Tractatus ultimus in quartam partem philosophiae

DE SCIENTIA MORALI

Proemium

Quod si verum est omnes homines a natura scire desiderare, ut aiebat Aristoteles, verissimum etiam erit divi Augustini dictum: Omnes volunt esse beati; adeoque tam ratione quam doctrina scientiae institutum est, hominem ad felicitatem perducere quod non ignorans pro modulo suo Aristoteles, postquam de naturali philosophia multum disseruisset, de morali etiam philosophia decem libros composuit et quia obiectum felicitatis est bonum principium vero potentiae animae et habitum virtutum ipsa formalis felicitas in actibus humanis, quorum regula intrinsece sunt recta ratio et conscientia, extrinsece vero leges. De hac igitur felicitate pauca aliqua pro captu philosophis naturalibus tradam, cum qua felicitate et cursum nostrum philosophicum feliciter feniemus. Sit ergo.

Disputatio unica: De felicitate humana

Quaestio prima: Quid sit et in quo consistat felicitas humana?

Felicitas cuiuscumque rei nihil aliud est, quam quieta et pacifica, secura et stabilis possessio. Seu felicitas est fruitio boni sibi competentis; sic elementa in suis centrīs suam tenent beatitudinem. Bruta in notis et quiete stabulo indigentia suam obtinent felicitatem, sic spiritus, angeli, animae, seu substantiae separatae in contemplatione et operatione circa sua propria obiecta maxime delectantur. Verum quia homo cum his omnibus aliquid commune habet; nam secundum divum Gregorium, homilia 29 in caput decimum sextum Marcii: Homo dicitur omnis creatura, habet enim esse cum lapidibus, vivere cum arboribus, sentire cum animalibus, intellegere cum angelis. Videndum igitur in quonam bono perfecta et ultimata consistat eius felicitas? Sed prius

Adverte: Bonum in genere esse triplex, scilicet honestum, utile et delectabile. Primum est, quod est per se appetibile et secundum rationem rectum. Secundum, quod ad assequendum alterutrum istorum bonorum tamquam medium confert. Tertium quod propter quietem

et oblectamentum est appetentis. Quapropter dicit Doctor, in quarto, distinctione 49: illud esse bonum aliquod sive simplex sive multiplex ita est sociativum hominis ex natura sua ut excludat ab ipso omnem molestiam ac displicentiam, quam haberet tam ex praesentia mali disconvenientis quam ex absentia boni convenientis. Vel ex divo Thoma: beatitudo est perfectum et sufficiens bonum, omne malum excludens, et omne desiderium complens. Vel ex divo Augustino, decimo quinto De Trinitate, capite quinto: beatus est ille qui omnia habet quae vult, et nihil mali vult. Vel denique ex Bōetio: beatitudo est status omnium bonorum aggregatione perfectus. His positis

Dico primo:

Quamvis omnia praefata bona suo modo et ordine ad completam et totalem hominis felicitatem concurrant, proprie tamen loquendo in bonis externis (ut sunt divitiae, honores, potentia, fama, etc.) aut internis corporis (ut sunt pulchritudo, robur, voluptas, etc.) felicitas non est constituenda; bene tamen in bonis animae, ut sunt prudentia et aliae operationes intellectus et voluntatis. Hanc praeter christianos multi tenent philosophi gentiles contra epicurios, qui tanquam veri ancillae filii id est carnis felicitatem in gula et voluptatibus carnis constituunt. Contra quos

Probatur: Vera hominis felicitas est quae ab omnibus secundum bene constitutam naturam appetitur tanquam finis ultimus; sed nullum horum externum aut internum potest sic appeti: ergo in nullo horum consistit felicitas vera. Probatur minor: quia nihil horum potest secundum rectam rationem per se et ultimate appeti, nisi quod est per se honestum et ultimate sociativum appetitus realis; sed nihil istorum est tale, ut patebit discurrendo per singula et imprimis quod in divitiis non consistat humana felicitas. Probatur: Divitiae non aquiruntur sui gratia sed ad vitam sustentandam subiacent fortunae volubili, sed commune bonis et malis; eorum bonum consistit in usu, et consumptione, eas beatius est dare, quam accipere numquam plene sicientur iuxta Ecclestem, capite quinto: avarus non implebitur peccunia; sed vera felicitas est qua gratia sui aquiritur virtuti non fortunae subiacet solique propria est, in posse-

ssione stabili consistit, plane saciat; quia non plus ultra: ergo felicitas in bonis externis non consistit, quod non etiam in potentia.

Probatur: quia haec bonis et malis est communis, eius usus potest esse bonus ac instabilis iuxta illud Ecclestis, 10: Omnis potestas brevis est; ideo timori et invidiae subiecta quae omina verae felicitati repugnant: ergo felicitas non consistit in potentia – neque etiam in honoribus quia gloria et fama, si vera sunt et debita, supponunt potius quam constituunt veram felicitatem, sunt enim vere testimonium et propriae excellentiae, quae est ipsa felicitas unde secundum Catonem: honor est umbra virtutis, ideoque non honorem sed virtutem sequi debemus; si autem honores et famae sint fallaces et sine fundamento tunc certum est, ea non felicem sed ellatum, superbum et humidum efficere. Denique bona interna corporis saepissime inveniuntur cum turpitudine vitiorum et infamia: ergo neque in hoc consistit felicitas humana. Ex quibus omnibus liquet veram hominis felicitatem in bonis animae esse constituendam, quod et ipsa ratio naturalis ac ordo rectus demonstrat, quia cum corpus ordinetur ad animam tamquam ad sui perfectivum, consequens est, quod felicitas totius hominis in ea parte statuenda sit, quae nobilissima sit caelestis: ergo cum anima nobilior sit pars caeteris partibus hominis in illa esse constituendam felicitatem hominis. Unde Aristoteles, primo Ethicorum, ait: beatum esse illum, qui ex virtute perfecta agit in vita perfecta; adeoque tota felicitas humana hominis etc.

Dico secundo: felicitas humana principaliter in operationibus animae quam in potentiis aut habitibus et comparatione facta inter ipsas operationes principaliter in actu voluntatis quam intellectus demum facta comparatione inter actus ipsius voluntatis, in eo ultimate consistit, qui est fruitio, adeptio et possessio optimi et perfectissimi boni per amorem quodcumque illud sit bonum. Quod

Probatur: quia potentiae sine actibus sunt simulacra mortua, habitus vero vel ab actibus generantur vel non amitti propter actus elliciendos principaliter desiderantur: ergo in ipsis actibus principaliter principaliter constituenda est humana felicitas. Unde Aristoteles, primo Ethicorum, definit beatitudinem, quod sit fruitio animae rationalis secundum virtutem optimam et perfectissimam in vita perfecta. Divus Augustinus,

libro primo De doctrina christiana, capite sexto, ait: summa merces est ut ipso perfruamur; sed beatitudo est precipua naturae merces: ergo in fruitione consistit humana felicitas.

Probatur secunda pars ratione: Ipsa voluntas est simpliciter nobilior: ergo eius actus erit simpliciter nobilior, ideoque magis felicitans. Consequentia est bona: antecedens patet ex divo Anselmo, libro De Conceptione Virginis, voluntatem in regno animae esse reginam potentiarum, quae sola dicere potest: sic volo, sic iubeo – nam felicitatis obiectum est bonum: ergo etc.

Objicies contra primam conclusionem:

Ex Scriptura: nam Ecclesiastici primo dicitur: pecuniae obediunt omnia. Philosophus, sexto Ethicorum, ait: pecuniis omnia possidentur. Unde cecinerunt poetae:

Et genus et formam regina pecunia donat
 Nummus honoratur, sine nummis nullus amatur
 Nummus ubi loquitur, Iulius ipse tacet
 Aut cum arva faciunt rectissima curva
 Omnem aperit portam, qui secum munera portat
 Pudor per aurum solvitur, violatur auro integritas
 Pax occidit, fides perit, leges et ipsae intercidunt
 Aurea legitimas, expugnant munera telas
 Virginesque sinus, aureus imber emit
 Auro victa fides, munitas decipit urbes
 Auri flagitiis, ambitus ipse perit

ergo in divitiis stat humana felicitas et non in operationibus voluntatis.

Respondeo: distinguo haec omnia pro tractu: pecuniae obediunt omnia transitoria et hoc ipsum non possideat, aeviternum, transeat, aliter: nego: doctrina per se patet.

Objicies secundo:

Potentes huius saeculi dii vocantur, iuxta Sacram Scripturam: diis non detrahes, id est principibus et rectoribus huius saeculi: ergo in potentia consistit felicitas humana.

Respondeo: principes deos appellari ob quandam similitudinem seu assilationem cum Deo in potestate et dominatione; excellentiori tamen modo diis assimilantur, qui in Dei amore, et contemplatione occupantur, de quibus dicit Scriptura: Ego dixi dii estis et filii excelsi omnes: ergo felicitas in his consistit: adeoque etc.

Objicies tertio:

In eo stat felicitas humana quod quis ardentissime appetit, sed secundum Ciceronem laudes et gloriam omnes studiose appetunt: ergo in laudibus et gloriis consistit felicitas humana.

Respondeo: taliter loqui Ciceronem, Apostolicum ad Philipenses, tertio: omnia arbitratus sum ut stercora, ut Christum lucri faciam, omnia id est mundana propter spiritualia, temporalia propter aeterna: ergo in his actibus spiritualibus consistit etc.

Objicies quarto:

Summa miseria consistit in doloribus: ergo summa felicitas in eorum carentia consistit; sed voluptates habent carentiam omnium dolorum: ergo in voluptatibus consistit humana felicitas.

Respondeo primo: nego antecedens: potius enim in eo consistat quod odio prosequantur miseri deum et ipsum quantum possunt... honorant.

Respondeo secundo: nego consequens: quia damnatio v.g. nihil habet peius poenis unde in ipsis eorum consistit miseria, beati autem aliquid optabilis habent, nempe amorem Dei in quo felicitas eorum est collocanda: ergo in operationibus animae consistit felicitas humana.

Objicies quinto contra secundam conclusionem:

Intellectus creatus nobilior est voluntate: ergo et eius actus. Probatur antecedens: voluntas sine intellectu est potentia caeca, nihil sine illius directione et dictamine efficere valens: ergo principalius consistit in actibus intellectus felicitas humana: adeoque etc.

Respondeo: nego antecedens: ad probationem dico: intellectum quidem ancillari voluntatem subministrando lumen et praebendo consilium, ita tamen ut intellectus manibus pedibusque ligatus sit voluntati sine cuius imperio nihil alicuius momenti operari potest, praestat itaque in tantum intellectus voluntati quantum dominae ancilla, adeoquo prin-

cipaliter iure merito in actibus voluntatis quam intellectus consistit humana felicitas etc.

Objicies tandem sexto et ultimo:

Felicitas et beatitudo consistit formaliter et principaliter in possessione summi boni; sed summum bonum non possidetur per amorem sed per visionem: ergo visio est beatitudo formalis. Probat minor: quia avarus non possidet divitias quas amat praesentes, et concupiscit absentes per amorem aut desiderium; neque qui amat tantum possidet illum per amorem sed per perceptionem eius: ergo non possidetur per amorem summum bonum.

Respondeo: nego minorem: nam voluntas non amando Deum clare visum possidet illum per amorem, qui unitur indisolubili vinculo amoris; ad probationem dico: nec avarum nec percipientem possidere per perceptionem divitias eas scilicet cognoscendo, sed per amorem ipsis inhaerendo. Sed

Dices contra:

Si amor Dei esset beatitudo formalis hominis, sequeretur, quod quis posset esse beatus in via quia amorem Dei habet in via, et etiam amor viae posset esse magis intensus quam amor patriae; simile enim est Beatam Virginem Mariam et alios in via intensiorem ellicuisse amorem Dei, quam elliciunt in patria parvuli, qui obtinuerunt in via gratiam baptismalem; sed hoc est inconventius: ergo beatitudo non consistit etc.

Respondeo: nego sequellam: quia ad beatitudinem simpliciter requiritur amor pro omni tempore, qualis non est amor viae, igitur in ea consistit etc.

Quaeres: Utrum aliquis in hac vita possit dici beatus?

Respondeo negative: quia nescit homo quid serus seratur vesper, nondum enim sol omnium dierum occidit, sol fert in fine laus sonat, laudandus item homo post mortem magnificandus post consummationem. Ratio est quia nemo est perfecte beatus qui potest esse miser; sed homo existens hac in vita mortali potest esse miser: ergo nullus potest esse beatus etc.

Quaestio secunda: Quid sit actus humanus et in quo consistat eius bonitas aut malicia?

Quia in praecedenti quaestione diximus felicitatem hominis consistere in actibus voluntatis, oportet ergo hic de illis aliquam habere notitiam, igitur quantum ad praesens

Dico primo: actus humanus bene describitur, quod sit ille et solus, qui procedit ab agente libero, ex praevia cognitione finis aliorumque, quae actum circumstant; est in re communis.

Probatur: haec definitio describit naturam actus humani: ergo bene definitur.

Probatur antecedens: quia omni actio moralis et soli convenit, differt autem ab actione cuiuslibet actus naturalis, utpote quod necessario cum determinatione ad unum et sine praevia cognitione, sed naturae intuitu operatur: ergo haec bene describit naturam actus humani; et Adverte animum: bonitatem moralem trinam esse, scilicet: objectivam, circumstantem et meritoriam. Prima est quae desumitur ab ipso obiecto, et vocatur bonitas ex genere, ut amare honestum propter se, sublevare indigentem, honorare parentes etc. Secunda praeter bonitatem obiecti requirit alias debitas circumstantias tam intrinsecas quam extrinsecas, de quibus infra. Tertia ultra priores duas bonitates, exigit ex parte principium aliquod gratificans opus suum respectum praemiantis quae proinde dicitur meritoria; de hac tertia bonitate ad theologos spectat tractare, de reliquis ante omnes hic breviter, unde

Dico secundo: bonitas moralis actus humani est integritas eorum omniumque secundum rectam rationem operantis debent actui convenire, ita Doctor, in primo, distinctione septima, quaestione tertia, quod declarat exemplo pulchritudinis faciei humanae quae sicut consistit in integritate eorum omnium, quae tali corpori servanda debita proportione conveniunt, ita bonitas et pulchritudo humani actus constitui debet ex integritate eorum omnium, quae secundum rectam rationem rei convenire debent; unde sicut bonum non est nisi ex integra causa, ita etiam malum ex quocumque defectu.

Hinc si desit actui aliquid eorum, quae secundum rectam rationem rei convenire debent, actus ille erit in genere moris simpliciter malus; nam secundum Philosophum, quarto Methaphysicorum, capite sexto, perfectum est id, cui nihil deest eorum quae ei debentur; unde facere

elleemosinam ex genere suo sit bonum, si tamen sicut ex prava intentione, puta vana gloria vel deceptionis, erit simpliciter malum. Item si ex fine bonus sit actus, puta propter miseriam proximi sublevandam fiat tamen a persona non habente ius erogandi, puta si sit subditus, erit vitiosus, et sic de aliis circumstantiis discurrendo. Si autem quaeras quanam sit illa, quae secundum rectam rationem actui humano convenire debeant, ut sit bonum

Respondeo: in primis ad substantiam actus humani in se requiri, quod sit liber, seu voluntarius, quia absque hoc nec malus est, nec bonus. Secundo, ut obiectum eius sit ex genere suo bonum et honestum, vel saltem indifferens ad bonum vel malum. Ratio est, quia sicut actus in quocumque genere sumunt suam perfectionem ab obiecto, ita in genere moris sumunt suam bonitatem vel malitiam genericam, vel specificam ab obiectis ex genere suo bonis vel malis. Sic temperantia, iustitia, et fortitudo ex genere suo sunt actus boni, et actus oppositi ex genere suo mali. Tertio requiritur honestas finis ut videlicet quis operetur propter finem aliquem honestum, vel saltem non ex fine malo iuxta illud vulgare:

Quidquid agunt homines intentio iudicat omnes.

Ratio est: quia cum homo sit agens a proposito hoc est ex praevia cognitione finis tunc actus eius causentur in genere rationis boni, vel mali, quatenus bono vel malo fine procedunt. Quarto requiruntur plures aliae circumstantiae, quae partim aggravant infra eandem speciem, partim in aliam speciem mutant. Circumstantiae generales hoc versu exprimuntur:

Quis, quid, ubi, quibus auxiliis, cur, quomodo, quando.

Per „quis“ intelligere debes qualitatem personae an sit laicus vel est solutus, vel ligatus.

Per „quid“ an multum vel parum in quantitate vel qualitate.

Per „ubi“ an sit in loco sacro vel profano, an in loco ubi viget talis lex, necne?

Per „quibus auxiliis“, id est instrumentis an lege prohibitis an non; item quibus auxiliis vel complicibus et an ipsos ad peccandum induxerit, absque ulla tamen specificatione complicis in confessione.

Per „cur“ ob quem finem an ad occidendum, furandum, vel inebriandum.

Per „quomodo“ quo affectu an ex deliberata voluntate vel ex passione, ignorantia vel certa scientia, bonis vel malis mediis.

Per „quando“ an tempore prohibito commisisti an instanti praecepto ommisisti.

Pro quorum speciali memoria sint versus sequentes:

Aggravat ordo, locus, persona, scientia, tempus

Aetas, conditio, numerus, mora, copia, sexus

Est modus in culpa, status altus, lucta pusilla.

Problema:

Utrum melius sit conversari cum illis, quos meliores facere, an a quibus melior quis fieri possit? Quibus relictis, sit

Quaestio tertia et ultima: Quid et quotuplex sit virtus moralis in genere?

Nota: quod virtus generaliter sumpta significat cuiuscumque rei vigorem, aut bonam dispositionem, quae subiectum cui inest, in suo genere bonum et perfectum eiusque operationem aliquam excellentem reddit. Unde Aristoteles, secundo Ethicorum, capite sexto, dicit: virtutem esse illam, quae bonum facit habentem et opus eius bonum reddit. Et divus Augustinus dicit: virtutem esse bonam qualitatem mentis, qua recte vivitur et qua nullus male utitur quam operatur Deus in nobis sine nobis; sed profecto haec definitio plures patitur defectus quam superior. Primo enim non comprehendit nisi solas virtutes infusas, nam reliquae omnes nobis cooperantibus acquiruntur; sed male ponitur haec particula, qua nullus male utitur; nam revera experientia nihil magis constat, quam quod virtutibus male utitur, aut certe uti possint homines, temperantia v.g. in ordine ad avaritiam aut vanam gloriam, prudentia in ordine ad decipiendos homines, unde melius definitur virtus, quod sit habitus inclinans ad actum moraliter bonum, vitium autem habitus inclinans in actu primo ad actus moraliter malos et legi difformes. Vel ex Aristotele, secundo Ethicorum: virtus est habitus in mediocritate prudentis ratione praefinita consistens, et haec est bona, quia soli competit.

Quoad secundum, nota: Vulgaris est illa divisio virtutis moralis in quattuor cardinales: prudentiam scilicet, iustitiam, fortitudinem, et temperantiam, quae ideo cardinales dicuntur propter eorum principialitatem, vel quia his honestas omnis fulcitur, ut faces cardinibus, et de his, excepta iustitia, hic breviter agemus. Quapropter

Dico:

Prudentia bene describitur, quod sit habitus intellectualis, quo inclinatur intellectus ad cognoscendum, quaenam sint actiones bonae vel malae moraliter, ita Doctor, in tertio, distinctione 34, quaestione prima: quod patet. Nam omni et soli prudentiae convenit, explicatque naturam eius sine defectu, aut excessu: ergo per illam bene definitur prudentia. Sed

Dices: Nullus dicitur prudenter agere per solos actus intellectus: ergo prudentia non est habitus intellectualis, sed voluntatis.

Respondeo: quamvis nullus dicatur prudens si suam prudentiam non extendit ultra intellectum, tamen revera potest esse prudentissimus si etiam pessime operaretur. Nam aliud est loqui de habitu, qui a parte rei prudentem reddit, aliud de illo a quo homines dicunt aliquem prudentem, absolute tamen loquendo potest esse quis prudentissimus, quamvis numquam uteretur sua prudentia, et non sit in extimatione hominum, ut inquit sapiens: virtus occulta perit, adeoque prudentia per supradictam definitionem etc.

Quaeres: quotnam sint partes subiectivae prudentiae?

Nota: subiectum omnium virtutum moralium esse ipsam voluntatem, dicit Doctor, in tertio, distinctione 33, quaestione prima: quia in ipsa subiectantur non solum iustitia et reliquae virtutes in ordine ad alienum bonum, sed etiam temperantia et reliquae virtutes in ordine ad se seu proprium bonum, igitur ipsa est subiectum omnium virtutum moralium.

Respondeo nunc ad quaesitum: esse plurimas, praecipue tamen esse quinque.

Prima est prudentia solitaria, quia scilicet prudenter se gerit quis erga se ipsum.

Secunda dicitur orconomia, qua quis prudenter regit familiam suam domesticam.

Tertia dicitur militaris, qua gubernatur recta militia.

Quarta regalis, qua regnum, principatum etc., provincias etc.

Quinta denique politica, qua subditi ordinate et apte se disponunt ad recipienda mandata superioris ad bonum commune spectantia.

Prudentia ab aliis definitur quod sit virtus intellectualis dirigens voluntatem ad recte operandum. Pythagora matrem virtutum, Plato oculum appellabat, ad quam tanquam partes potentiales reducuntur: sinteresis, conscientia, opulia, epichea et gnome.

Sinteresis est habitus inclinans intellectum ad assensum primis principiis practice distantibus in universali quid laudabilius agendum sit vel fugiendum.

Conscientia est habitus intellectualis inclinans ad assensum conclusionibus practicis ex primis principiis practicis deductis v.g. sinteresis dicit quod tibi non vis fieri alteri ne feceris, non vis tibi fieri iniustitiam (infert conscientia): ergo alteri ne feceris. Utraque haec a Hieronymo vocatur lex naturalis sint illa rationis species animae ab origine creator et pedagogus animae; a Basilio naturale iudicarium. Ebulia est ratio bene consultantis et inquirendi de mediis idoneis ad finem idoneum et honestum consequendum.

Synesis est ratio recta, et determinata iudicandi, de his vel illis mediis idoneis ad consecutionem finis.

Epichea est certa ratio distans qualiter in casibus particularibus attentis omnibus circumstantiis his, et numquam recedendum est, a verbis generalibus legis, servata tamen eiusdem legis intentione et vocatur a quibusdam iustitia misericordiae dolore temperata vel aliter brevius: epichea est specialis legislatoris interpretatio.

Gnomen est ratio qua aliquis disponitur ad recte determinandum, de his quae practice occurrunt, et non sunt ulla lege statuta.

Imprudencia prudentiae opposita, alia est, quae proposito falso et fugato fine convenientia ad illum assequendum inquit media, et haec imprudencia carnis dicitur. Alia quae proposito vero et apparente fine media fallacia excogitat ad illum assequendum. Et haec astutia dicitur,

de qua divus Gregorius, libro decimo *Moralium*; qui sicut caeteras despiciendas superbiunt, qui nesciunt timidi et pavidi mirantur, consequenter in prudentia influit, in omne moraliter malum.

Per temperantiam intelligimus hic virtutem moderantem partem animi frascibilem servantem mediocritatem in prosequendo appetibilia et fugiendo sensibilia. Unde Doctor, in tertio, distinctione 34, describit, quod sit virtus inclinans ad bonum proprium per se primo inveniens. Quae definitio ab omnibus recipitur ob eius claritatem. Obiectum prudentiae sunt voluptates corporis, quae afficiunt gustum et tactum, et percipiuntur in cibo, potu, et Venere. Secundo, quod tres constituuntur temperantiae species, nempe abstinentia, quae circa cibum versatur, sobrietas, quae circa potum, castitas, quae circa Verenea, sub qua continentur coniugalis, vidualis, et virginalis.

Pro fortitudine adverte: hic non quaeri de fortitudine quae in corporis robore aut firmitate consistit, haec enim est physica; sed de ea quae est virtus moralis, una ex quattuor cardinalibus, de qua egit Philosophus, tertio *Ethicorum*, quae secundum Ciceronem est viris maxime propria, tum quia circa ardua et difficillima versatur, tum etiam quia actiones fortitudinis maxime splendent dicente Cicerone: Splendentissimum videtur quod magno animo factum est. Definitur autem fortitudo, quod sit virtus mediocritatem servans in adeundis et perficiendis laboribus, et periculis honestatis, et publicae utilitatis causa.

Duo actus hic ponendi sunt. Unus est sustinere, alter agredi terribilia; quorum prior vocatur patientia, estque praestantissimus actus fortitudinis, iuxta poeticum illud: vincendi genus patientia. Posterior vero dicitur bellicositas, vel magnanimitas. Obiectum fortitudinis est omne id quod motum, vel audaciam adferre potest, potissimum vero pericula et mors bellica. Inter omnia autem mortis genera mors bellica est maxime obiectum fortitudinis. Ratio est, quia haec mors honestissima et pulcherrima est, quia suscipitur pro defensione religionis, patriae etc. Unde aiebat Cicero: o fortunata mors, quae naturae debito pro patria potissimum est reddita. Partes fortitudinis sunt magnanimitas et patientia. Magnanimitas nihil aliud est quam virtus, quae versatur in suscipiendis

et gerendis magnis ac arduis rebus, plenis laborum, periculorumque, tum vitae tum aliarum rerum, quae ad vitam spectant.

Quaeres ultimo: Quid sint verecundia et amicitia?

Verecundia est modus quidam moderatus et iustus de non incurrenda infamia et vocatur virtutum custos, quia ubi pudori locus non est, neque virtuti erit. Verecundiae per excessum opponitur imprudentia, quae est detestatio omnis metus de incurrenda infamia in cunctis coloribus perpetrandis; per defectum nimius pudor quo pudet nos, etiam honesta et laudabilia peragere.

Verecundia proprie loquendo non est virtus sed in virtuti et hoc non in omnibus laudatur, sed in adolescentibus et feminis, non autem in senibus aut viris fortibus.

Amicitia est mutua quaedam unius et alterius recordatio; unde ex Philosopho, octavo Ethicorum, definitur quod sunt mutua et manifesta inter aliquos benevolentia honestatis causa. Dicitur „mutua“, quia secundum debet fieri reciproca, id est redamatio, iuxta divum Gregorium: nemo ad se ipsum proprie dilectionem habet.

Dicitur „manifesta“, ut discernatur a simulata, adulatoria et falsa.

Dicitur „honestatis causa“, in quo denotatur finis amicitiae, quia si fieret voluptatis aut utilitatis gratia, iam degeneraret, et declinaret a vera amicitia, ut ergo nos, fratres charissimi, valeamus habere amicitiam veram cum vero et sincero amico nostro quae ad veram amicitiam spectant oportet nos facere nosque totis viribus et conatibus exhibere ad faciendum ea quae secundum beneplacitum sunt eius, quia nemo habet maiorem amicitiam quam qui dat animam suam pro amicis suis; hoc ipso fecit egrediens a Summo Coelo: vos amici mei estis; ita et nos reciproce pro ipso demus vitam nostram, ut possimus cum ipso regnare in Coelis, qui cum Patre et Spiritu Sancto vivit, et regnat in saecula saeculorum.

Literatura

- CVEKAN, P., *Franjevci u Brodu*, Slavonski Brod, 1984.
- HOŠKO, E., „Franjevačka visoka filozofska škola u Slavonskom Brodu“, *Nova et vetera*, XXVII, Sarajevo, 1977., II, str. 69-98.
- HRKAĆ, S., „Cursus triennalis universae philosophiae Aristotelico-Scotisticae, auctore p. Antonio Xderich“, *Prilozi*, 29-30, Zagreb, 1989., str. 193-199.
- HRKAĆ, S., „Introductio in universam Aristotelis philosophiam Dubrovčanina Blaža Šimića“, *Prilozi za istraživanje hrvatske filozofske baštine*, 31-32, Zagreb, 1990., str. 211-217.
- HRKAĆ, S., „Manuskript fra Petra Karapandžića *Logica*“, *Mostariensia*, br. 1, Mostar, 1994., str. 50-55.
- HRKAĆ, S., „Metaphysica p. Antonii Xderich“, *Prilozi*, 53-54, Zagreb, 2001., str. 231-285.
- HRKAĆ, S., „Summulae sive logica parva p. Antonii Xderich“, *Prilozi*, 57-58, Zagreb, 2003., str. 303-386.
- HRKAĆ, S., „Tractatus brevis in libros Aristotelis De mirabili Mundo Coelique machina p. Antonii Xderich a Vincovacz“, *Prilozi*, 59-60, Zagreb, 2004., str. 175-235.
- HRKAĆ, S., *Izlaganje o univerzalijama u djelu Antuna Žderića Enchyridion in universam aristotelico-scoticam philosophiam*, Mostar, 1998., str. 1-373.

SERAFIN HRKAĆ

TRACTATUS DE SCIENTIA MORALI Lectoris philosophiae p. Antonii Xderich a Vinkovacz

Summary

Prominent cultural worker of the 18th century Father Antun Žderić was teaching philosophy in the Franciscan philosophy school in Slavonski Brod and made his own scripts which he dictated to students. His lectures are saved in two big manuscripts. One is kept in the library of Franciscan monastery in Kraljeva Sutjeska and the other one in the Franciscan monastery in Ilok. This paper brings the text which can be found in the second part of Ilok manuscript, on the pages which are not paginated, from the 108th to the 120th page. Its content is represented by: 1) The last tractate of the fourth part of philosophy: About moral knowledge; 2) About human happiness; 3) The first question: What is human happiness and what is it composed of?; 4) Question: Can somebody be called happy in this life?; 5) The second question: What is a human act and what are its goodness or wickedness composed of?; 6) The third and last question: What is moral virtue generally?; 7) Question: How many subjective parts of reasonableness are there?; 8) The last question: What is shyness and what is friendship?

Key words: *Father Antun Žderić, moral knowledge, moral act, reasonableness, happiness, goodness, wickedness, shyness, friendship.*